

Patriarkat och socialism

Kvinnokampen under spanska revolutionen

Kapitalismen och patriarkatet är olika former av exploatering. De hänger ihop, och stöttar varandra, men de bör inte likställas. Patriarkatet fanns innan klassamhället, vad säger då att inte även socialismen skulle kunna vara patriarkal? *Moa Bursell* tar upp spanska revolutionen 1936-39 som ett exempel på hur gamla patriarkala strukturer kan överleva även efter det att arbetarna tagit över styret.

Marxister har alltid hävdad att det är när klassamhället försvinner som patriarkatet kommer att dö bort. Så länge kapitalismen överlever som samhällssystem kommer patriarkatet också finnas kvar. Är klasskampen alltså den enda kamp som egentligen behövs?

De flesta som studerat historien är överens om att patriarkatet är långt äldre än kapitalismen. Karl Marx till exempel menade att patriarkatet uppstod då människorna blev jordbrukare i och med den arbetsdelning som då inträdde, och att klassamhället växte fram från patriarkatet. Men om patriarkatet överlevt alla samhällsomvandlingar fram till nu, vad säger då att inte även socialismen skulle kunna vara patriarkal?

Genom historien har männen inom arbetarklassen på många sätt varit osolidariska mot sina kvinnliga kamrater, och detta gäller även många radikala socialister. Tex har fackföreningar vid många tillfällen direkt motarbetat att kvinnor skulle förvärvsarbeta eller få lika lön som sina manliga kollegor. De som kämpat för rättvisa och socialism på arbetsplatsen borde ha förstått bättre än att, när arbetsdagen slutade, gå hem och förtrycka "sin" kvinna. Därför måste den kvinnliga delen av arbetarklassen göra klart att de inte är intresserade av att bygga ett samhälle där det patriarkala förtrycket reproduceras - och visa hur outhärliga de är i kampen för rättvisa och socialism.

Angående begreppet patriarkat använder jag Heidi Hartmans definition:

"Vi definierar patriarkatet som en uppsättning sociala relationer som har en materiell bas och där det mellan männen finns hierarkiska relationer och en solidaritet som gör det möjligt för dem att i sin tur dominera kvinnorna. Patriarkatets materiella bas är männens kontroll över kvinnornas arbetskraft. Den kontrollen utövas genom att man hindrar kvinnornas tillträde till nödvändiga ekonomiskt produktiva resurser och inskränker kvinnornas sexualitet. Männen utövar sin kontroll genom att ta emot personligt servicearbete från kvinnorna, genom att ha sexuell tillgång till kvinnornas kroppar samt att känna sig och vara mäktiga."

Stalinismen

Dolores Ibarruri, "La Pasionara" - den kvinnliga frontfiguren under spanska revolutionen 1936-39, sammanfattade kommunistpartiets syn på kvinnokamp: "Generellt sett är jag inte feminist. Jag vill att kvinnor ska delta i kampen på samma villkor och med samma rättigheter som männen. Att skapa en feministisk rörelse ur en klasskamp verkar lite absurt, för kvinnans upprättande står att finna inom kampen för demokrati."

Kommunistpartiet i Spanien sade sig ju kämpa för demokrati. Ändå var La Pasionara en av få kvinnliga ledare för partiet. Hur ska en politisk strömning vilken den än må vara, kunna bygga ett jämlikt samhälle, om den inte ens strävar efter att bygga en jämlik organisation? Det spanska kommunistpartiet var förvisso stalinistiskt och dess ledning motarbetade aktivt revolutionen i Spanien, men La Pasionaras utspel om feminism kan man finna hos de allra flesta som kallat sig marxister om man byter ut "kampen för demokrati" mot "kampen för socialism".

POUM och CNT

Att en korrupt arbetarstat som Sovjetunionen inte brydde sig om att hyckla med kvinnoförtrycket förvånar inte eftersom stalinisterna världen över svikit alla ideal de haft. Ett annat seriöst försök till socialism gjordes av de socialistiska icke-stalinistiska organisationerna i Spanien under revolutionskriget mot Franco, som anarkistiska fackföreningen CNT och det i ord marxistiska POUM. Den senare hade mellan 10-15 000 medlemmar och var ensam inte en maktfaktor - vilket CNT var med sina 1,5 miljoner medlemmar.

Spanska revolutionens kärnfråga blev om kampen mot Franco skulle vara en revolution eller ett krig. Spanska kommunistpartiet praktiserade, stenhårt styrt av Sovjet, den sk folkfrontspolitiken som gick ut på att alla antifascistiska krafter från vänster till höger, arbetare och kapitalister skulle kämpa sida vid sida mot fascisterna. Eftersom alla dessa krafter inte kunde samlas under ett socialistiskt program måste en eventuell revolution göras någon gång efter krigets slut. Det var alltså krig det handlade om, inte revolution. Vad som egentligen låg bakom denna politik var dels att Sovjet slutit en pakt med kapitalistiska England och Frankrike, och för att bevisa sin goda vilja skulle Sovjet förhindra en revolution i Frankrikes grannland Spanien. Dessutom var Sovjetunionen inte speciellt intresserad av en revolution den själv inte kunde kontrollera. CNT var vid den tidpunkten den starkaste kraften i Spanien och Stalin ville absolut inte att arbetarna i Sovjet skulle få upp ögonen för en annan typ av arbetarstat.

POUM och CNT menade att kriget för att vinnas måste vara en revolution, att man inte bara kunde kämpa mot något utan att man måste veta vad man kämpade för. Samtidigt finns det en hel del berättigad kritik man kan föra fram mot dessa två organisationers agerande. CNT vägrade exempelvis att bilda

arbetarregering i Katalonien, med motiveringen att anarkister var emot makt. Sedan gjorde de en helomvändning genom att gå med i den borgerliga folkfrontsregeringen. POUM gick med i den katalanska regeringen - och försökte förgäves övertala den att välja revolutionens väg - istället för att föra en självständig klasspolitik.

"Familjelönen"

Under perioden juli 1936 - juli 1937 tog CNTs gräsrotter spontant kontrollen över viktiga områden, som Katalonien och Aragonien. Eftersom dessa anarkister såg kriget mot Franco som en revolution, förverkligade de sin politik i de områden de kontrollerade enligt Zaragoza-programmet som utarbetades på CNTs kongress 1936. De kom fram till att den minst orättvisa formen av lönearbete (vilket de på sikt ville avskaffa) var familjelönen. I praktiken innebar familjelönen att familjens överhuvud, den som bar det ekonomiska ansvaret, hade hand om producent-konsumentkortet med vilka man kunde byta till sig varor på jordbrukskollektiv eller hämta ut pengar om man arbetade inom industrin. I ett jordbrukskollektiv i Binefar, Aragonien, fick en familj 2,5 pesetas per dag för män, 1,5 pesetas för kvinnor och en pesetas för barnen. I och med familjelönen hade anarkisterna lyckats avskaffa kapitalismen men behållit patriarkatet. Här kunde man alltså skönja tendenser till en "patriarkal socialism".

I december 1936 gjorde tidningen Juventud Libre (Fri Ungdom) ett reportage från en kollektiviserad textilfabrik. En talesman för kollektivet sa då att:

"När förhållandena tillåter det, vill vi här införa familjelön, eller helt avskaffa lönearbetet och praktisera 'från envar efter förmåga till envar efter behov.' Men nu, när vi lever i tider som kräver hårt arbete och offervilja, tar vi alla ut mindre lön än vi har rätt till enligt tariffen: vi män tjänar 10 pesetas per dag, de kvinnliga maskinisterna tjänar 6 och hjälpflickorna tjänar 4."

Någon lika lön för lika arbete var det alltså inte tal om.

Familjelönen var ett häpnadsväckande påhitt inom den socialistiska rörelsen. Man bygger upp ekonomiska enheter inom kollektivet runt familjen - patriarkatets och borgerlighetens monument och stöttepelare. Man hade i Zaragoza-programmet kommit fram till att män och kvinnor hade samma rättigheter och plikter, förutom att kvinnor hade ännu en plikt, som inte männen hade, att vara goda mödrar. Eftersom kvinnornas plikt var att vara goda mödrar måste de stanna hemma och sköta hushållsarbetet och barnen. Producent-konsument korten hade den i familjen som hade huvudansvaret för ekonomin, alltså männen, eftersom kvinnorna utförde oavlönat arbete.

Mujeres Libres

De enda som protesterade mot familjelönen var Mujeres Libres (Fria Kvinnor) som var en del av CNT. De hade som mest 25 000 medlemmar. Orsaken till att

de 1936 organiserade sig, var att de tyckte att kvinnor och kvinnors erfarenheter varken uppmärksammades eller respekterades inom den anarkistiska rörelsen, och de ämnade övertyga rörelsen om att feminismen är en förutsättning för socialism. Angående familjelönen frågar de i nummer tio av sin tidning Mujeres Libres:

"Hur länge? Ännu fortsätter den könsbaserade lönedifferentieringen. Systematiskt får en kvinna lägre lön än en man, också när kvinnan och mannen har exakt samma arbete.

Det är illa nog att vi, av de orsaker och begränsningar det nu må vara, för ögonblicket måste avstå från lika lön för alla, utan privilegier för yrkeskategorin tekniker. Men den här differentieringen enligt kön, det är en orättvisa och en kvarleva från den borgerliga regimen, och borde inte få finnas kvar i proletära och nyskapande organisationer."

Angående Zaragoza-programmet kritiserade Mujeres Libres patriarkala inslag i CNT:s ideologi:

"Dogmen om den kvinnliga särarten är helt oförenlig med anarkismen. Som anarkister utgår vi alltid från individen. Även om vi blir föräldrar och arbetare, är och förblir vi individer. Särartsideologerna vill reducera kvinnan till hennes biologiskt-reproduktiva funktioner och de förnekar henne som autonom och social individ. Nu när det inte riktigt går för sig att hävda att kvinnan är mindervärdig, hävdar man istället att hon är helt olik honom. De vetenskapligt bevisade olikheterna mellan könen får nu bli beviset för att män och kvinnor bör ha olika sociala uppgifter.

Men ett chevalereskt tonfall eller några vetenskapliga termer, ändrar ingenting i sak. Vad det handlar om är att man vill reducera kvinnan till ett passivt objekt, till ett medel, och man vägrar erkänna att också kvinnor har ett egenvärde."

Mujeres Libres deltog inte bara i den politiska debatten, de arbetade bl a för anti-auktoritär barnuppfostran, kollektiv barnomsorg och kollektiva kök, vilka de ansåg nödvändiga för kvinnans frigörelse. Att laga mat och passa barn är som bekant en heltidssysselsättning som gjorde det svårt att delta i såväl arbetslivet, de politiska rörelserna som i kampen mot fascisterna.

De organiserade alternativa skolor och yrkesutbildningar för kvinnor, arbetade mot prostitution, hjälpte arbetslösa kvinnor och lärde kvinnor att använda vapen.

Trots att Mujeres Libres var en organisation för kvinnor så var de inte en enfrågeorganisation. De var en del av CNT och syntes i andra politiska debatter, t ex kritiserade de bildandet av Folkarmén (som gjorde slut på arbetarmilisernas oberoende och var ett led i att återupprätta den borgerliga staten), vilken de menade krossade den revolutionära glöden och den revolutionära fantasin hos folket. Samtidigt kritiserade de förbudet för kvinnor att använda vapen och

menade att militariseringen också medförde en maskulinisering av kampen.

"Enligt Mujeres Libres hotas den revolutionära medvetenheten av krigets krav på disciplin och blind lydnad. När de spontana gatustriderna förvandlas till ett långdraget skyttegravskrig, då bestämmer fienden kampens karaktär. För att vinna kriget kräver man en stark nation och en järnarmé, militarisering och disciplinering. Man angriper allt och alla som man uppfattar som okontrollerbara. De som är ute efter att krossa den sociala revolutionen kan nu gömma sig bakom den oantastbara disciplinen.

Träldom och slaveri frodas när disciplinen är hård och lydnaden stor; men revolutionen och den revolutionära fantasin får vingarna avklippta av disciplinens järnsax. Soldatrollen disciplinerar männen och den traditionella kvinnorollen passiviserar kvinnorna. Disciplinerade och passiviserade i sina respektive tvångströjor, skall arbetarklassens kvinnor och män tvingas glömma vad kampen ursprungligen handlade om, nämligen social revolution."

Mujeres Antifascistas

Även kommunistpartiet hade kvinnoorganisationer. Mujeres Antifascistas med Dolores Ibarruri i ledningen hade ansvar för produktionen och distribueringen av krigsförråd som mat, kläder och hygienartiklar. Mujeres Antifascistas hade när revolutionen bröt ut 50 000 medlemmar, vilket gjorde den till största kvinnoorganisationen i Spanien. Organisationen delades upp i två grupper, de som ville till fronten och de som ville vara i hemvärnet. Deras viktigaste uppgifter var utbildning och att introducera kvinnor i produktionen där män lämnat sina platser i fabriker för fronten. Som bilreparatörer, i krigsindustrin, på sjukhus, i tunnelbanan och på kontoren arbetade kvinnor, något som var otänkbart innan krigsutbrottet. De flesta medlemmarna kunde inte läsa och skriva; de som gått i skola i sex år fick ofta fungera som lärare. Man höll en del lektioner i politik.

Mujeres Antifascistas var ingen feministisk organisation, ingen organisation som bevakade kvinnors rättigheter. Den organiserade kvinnor att hjälpa till i kriget, den fanns främst för att effektivisera krigsmaskineriet. Eftersom det inte gavs utrymme inom den stalinistiska rörelsen för avvikande åsikter så fanns det inte heller någon kvinnokamp att tala om där.

Däremot tror jag att Mujeres Antifascistas gav sina medlemmar självförtroende. De lärde sig att de kunde utföra männens arbete minst lika bra som männen själva, de lärde sig att läsa och skriva, de blev mer insatta i politik än förut. Man kan inte veta om dessa kvinnor med sitt nyvunna självförtroende hade accepterat att återvända till arbetet i sina hem om revolutionen segrat. Nu blev en stor del av dem mördade eller fängslade, för sina egna eller sina mäns åsikters skull.

Sociala skillnader

När revolutionen bröt ut 1936 var 70 procent av befolkningen i Spanien jordbrukare och jordfördelningen var den värsta i hela Europa. Två tredjedelar av jorden ägdes av stora jordägare och den sista tredjedelen ägdes av de fattiga bönderna. Det var naturligtvis den allra sämsta jorden, som inte alls räckte till att försörja familjerna. Levnadsvillkoren för större delen av befolkningen trotsar all beskrivning. Desperata hungerrevolter hade stått på dagordningen sedan hundra år tillbaka när revolutionen bröt ut. Spanien släpade långt efter Europa på alla områden, ekonomiskt och socialt. De fattiga bönderna fanns längst ner på den sociala trappstegen, under dem fanns bara deras kvinnor. Det är just det som är poängen med patriarkatet, att trots att männen förtrycker varandra, den härskande klassen förtrycker de övriga klasserna, så finns det alltid något kvar för de mest förtryckta männen att utöva sin makt över, nämligen "sina kvinnor". Man behöver absolut inte gå tillbaka till 30-talets Spanien för att finna samma system. Just därför borde varje revolutions viktigaste uppgift vara att skapa medvetna människor.

I Spanien fanns emellertid en enorm klyfta mellan analfabeter och läskunniga. 1930 kunde 40 procent av kvinnorna och 24 procent av männen varken läsa eller skriva. Större delen av de som räknades som läskunniga kunde endast hantera texter vars innehåll redan var ganska bekant för dem. Att förstå större delen av innehållet i en dagstidning hörde inte till vad som krävdes för att räknas som läskunnig. En undersökning av valdeltagandet i kommunalvalet 1934 i Barcelona visade att icke läskunniga kvinnor röstade i minst utsträckning, följda av de icke läskunniga männen.

De icke läskunniga föll offer för en sorglig segregation då de inte kunde uttrycka sig lika bra som sina utbildade kamrater. De var beroende av hörsägare för att få reda på nyheter, de kunde inte delta i det politiska livet med artiklar, tidningar och debatter. De blev oerhört marginaliserade, framförallt kvinnorna. Icke läskunniga män sökte sig oftast till fronten, men för kvinnorna fanns inte mycket att göra. Marginaliseringen av icke läskunniga försvårade naturligtvis kvinnors förutsättningar att hävda sig under revolutionen.

Maktstrukturer

Lärdomar av det spanska inbördeskriget visar både på de möjligheter och de problem som fanns. Kapitalismen och patriarkatet är olika former av exploatering. De hänger ihop, och stöttar varandra, men de bör inte likställas. Kapitalismen är den primära exploateringsformen, att avskaffa den är en förutsättning att avskaffa andra ojämlikheter. Men om klassamhället skulle försvinna leder inte detta automatiskt till att patriarkatet och andra maktstrukturer försvinner. Om inte dessa strukturer dör ut under socialismen riskerar även andra ojämlikheter, i slutändan klassamhället, att komma tillbaka "bakvägen".

Patriarkatet och andra maktstrukturer har också en tendens att reproduceras i

arbetarnas organisationerna, inklusive de revolutionära. Det finns bara ett sätt att bekämpa detta: att alla de kvinnliga och de manliga medlemmarna görs medvetna om dessa mekanismer så att de inte faller offer för dem.